

Οι Κοινωνικές Επιπτώσεις στην Ελλάδα των Μνημονίων

Δ. Κυριάκου,
Phd Cand, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
dimk21@gmail.com

Δ. Μπελιάς,
PhD, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
dbelias@uth.gr

Α. Κουστέλιος
Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
akoustel@pe.uth.gr

Κ. Βαρσάνης
Φοιτητής, Τμ. Διοίκησης Επιχειρήσεων
Τ.Ε.Ι. Δυτικής Μακεδονίας

Δ. Ξανθόπουλος
Φοιτητής, Τμ. Διατροφής και Διαιτολογίας
Τ.Ε.Ι. Θεσσαλίας

Περίληψη

Η παγκόσμια οικονομία διέρχεται τη χειρότερη κρίση και αυτό οφείλεται στην παγκοσμιοποίηση των αγορών. Η προτεινόμενη μελέτη αποτελεί μια προσπάθεια καταγραφής των κοινωνικών επιπτώσεων της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που βιώνουμε. Για αυτό το λόγο παρουσιάζονται οι κοινωνικές, οι ψυχολογικές, οι εργασιακές και οι πολιτικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.

Επίσης, θα παρουσιασθεί ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι πολίτες την κρίση, με σκοπό να διαπιστώσουμε κατά πόσο επηρεάζεται το κράτος πρόνοιας και η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Τελικά ποιο είναι το μοντέλο του σύγχρονου κράτους πρόνοιας που πρέπει να καθιερωθεί στην Ελλάδα; Ποιά πρέπει να είναι τα χαρακτηριστικά αυτού και ποιες θα είναι οι προοπτικές του; Ποιες είναι οι επιπτώσεις στο ανθρώπινο δυναμικό των επιχειρήσεων; Πως διαμορφώνονται οι σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων;

Τα συμπεράσματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά και η όποια αξιοποίησή τους θα συμβάλλουν ουσιαστικά στην κατανόηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης και της αντιμετώπισής τους.

Λέξεις-κλειδιά: Οικονομική κρίση, κράτος πρόνοιας, ανθρώπινο δυναμικό, κοινωνικές επιπτώσεις.

JEL : E17, E24, H63

Social impacts of memorandums in Greece

D. Kyriakou
Phd Cand, Aristotle University of Thessaloniki
dimk21@gmail.com

D. Belias
PhD, University of Thessaly
dbelias@uth.gr

A. Koustelios

Professor, University of Thessaly
akoystel@pe.uth.gr

K. Varsanis

Student, TEI of Western Macedonia
Dept. of Business Administration, Kozani, Greece

D. Xanthopoulos

Student, TEI of Thessaly
Dept. of Nutrition and Dietetics (Karditsa) Greece

Abstract

The global economy is experiencing its worst crisis and this is due to the globalization of markets. The proposed study is an attempt to record the social impact of the global economic crisis we are experiencing. For this reason, this paper presents the social, psychological, employment and political consequences of the economic crisis in Greece.

Also, it will be presented, the way in which citizens perceive the crisis, in order to ascertain whether the welfare state and the process of European integration are affected.

Finally what is the model of the modern welfare state to be established in Greece? What should be the characteristics of this and what are the prospects and the impact on human resources of businesses? How the relations between social groups are formed?

The findings are particularly important and any utilization would contribute significantly to the understanding of the effects of the economic crisis and their treatment.

Keywords : Economic crisis, social welfare state, human resource, social impacts.

JEL : E17, E24, H63

Η ιστορία επαναλαμβάνεται
την πρώτη φορά σαν τραγωδία
και τη δεύτερη σα φάρσα
Karl Marx

Μόνο να μη χάσουμε τη χαρά
μας

I. Bergman («Μαγική
κάμερα», Κάκτος, Αθήνα,
1989).

Εισαγωγή

«Η κρίση που ταλανίζει κάποια χρόνια τώρα τον τόπο μας σημαδεύτηκε από μια εξόχως τραγική διάσταση. Την αύξηση των αυτοκτονιών. Όσων τουλάχιστον γίνονται γνωστές, αφού οι ειδικοί πιστεύουν ότι πάντοτε ο αριθμός τους είναι κατά πολύ μεγαλύτερος». Αυτό το αναφέρει σε άρθρο του ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος **Ιερώνυμος** (Καθημερινή 20/10/2013, 21). Δυστυχώς αυτή είναι μόνο η μία διάσταση των κοινωνικών επιπτώσεων των μνημονίων.

Το Μάιο 2010 συμφωνήθηκε και ψηφίσθηκε στο ελληνικό κοινοβούλιο το πρώτο μνημόνιο. Η άγνοια, από την πλειοψηφία των πολιτών, οδήγησε στην υποεκτίμηση των συνεπειών του τόσο για την οικονομία όσο και για την

κοινωνία. Στόχος ήταν τα επόμενα τρία χρόνια η χώρα να είχε ξεπεράσει την κρίση και να είχε μπει σε αναπτυξιακή τροχιά με τα οικονομικά δεδομένα να επανέλθουν στην περίοδο προ της κρίσης και συγκεκριμένα το 2009.

Όλες αυτές οι προβλέψεις απέτυχαν παταγωδώς. Τα μνημόνια έπληξαν τους μισθούς, περιόρισαν την κατανάλωση και μείωσε το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της χώρας με ιδιαίτερα βίαιο τρόπο. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και της εφαρμογής των μνημονίων είναι πολλές και διαφορετικές για τους εργαζόμενους, τους συνταξιούχους και τους ανέργους.

Και αυτές τις επιπτώσεις θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε και να καταγράψουμε στην παρούσα εισήγηση.

Εννοιολογικές οριοθετήσεις

Με το μνημόνιο (αγγλικά *memorandum*) συνήθως αναφερόμαστε σε ένα σύντομο γραπτό μήνυμα από ένα φυσικό πρόσωπο ή Διεύθυνση σε άλλη. Ανεπίσημα, αναφερόμαστε σε ένα γραπτό κείμενο συμφωνίας μεταξύ διαφόρων μερών. Γενικά, πρόκειται για ένα επίσημο διπλωματικό έγγραφο με το οποίο ανταλλάσσονται απόψεις και σκέψεις για συγκεκριμένη υπόθεση μεταξύ κυβερνήσεων ή/και διεθνών οργανισμών (η νομοθεσία δεν το αναγνωρίζει ως σύμβαση διεθνούς δικαίου) (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/memorandum>).

Ως κοινωνία εννοούμε το σύνολο των ανθρώπων που συμβιώνουν σε κάποιο τόπο ή σε μία ιστορική περίοδο και έχει ευρεία (*ανθρωπότητα*) ή στενή εφαρμογή (*ομάδες ανθρώπων στο χώρο και τον χρόνο*) ως έννοια. Σε εναλλακτικό ορισμό ως κοινωνία φέρεται να είναι η διαρκής στο χρόνο συνεργατική ομάδα, τα μέλη της οποίας ανέπτυξαν οργανωμένα πρότυπα σχέσεων μέσω της διαρκούς αλληλεπίδρασής τους (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/society>).

Ως υγεία, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, ορίζεται «η κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι μόνο η απουσία ασθένειας ή αναπηρίας» (WHO, 1946).

Οικονομική κρίση είναι το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Δηλαδή όλων των μακροοικονομικών μεγεθών της, όπως απασχόληση, εθνικό προϊόν, τιμές, επενδύσεις και άλλα. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, αυξομειώνονται με αποτέλεσμα να παρασύρουν και τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη (Κουφάρης, 2010).¹

Οι **Marx** και **Engels** έγραφαν στο «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος» (1848) ότι «στις κρίσεις ξεσπά μια κοινωνική επιδημία που σε κάθε άλλη, προηγούμενη εποχή θα φαινότανε σαν παραλογισμός, η επιδημία της υπερπαραγωγής. Η κοινωνία ξαφνικά βρίσκεται ριγμένη πίσω, σε κατάσταση στιγμιαίας βαρβαρότητας. (...) Η βιομηχανία, το εμπόριο φαίνονται εκμηδενισμένα. Και γιατί; Γιατί η κοινωνία έχει πάρα πολύ πολιτισμό, πάρα πολλά μέσα ύπαρξης, πάρα πολύ βιομηχανία, πάρα πολύ εμπόριο (...) Πώς ξεπερνά η αστική τάξη τις κρίσεις; Από το ένα μέρος καταστρέφοντας αναγκαστικά μάζες από παραγωγικές δυνάμεις. Από το άλλο κατακτώντας καινούργιες αγορές και εκμεταλλευόμενη πιο βαθιά τις παλιές. Πώς

¹Για τις παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις βλ. αναλυτικά **Krugman**, 2009.

λοιπόν; Προετοιμάζοντας πιο ολόπλευρες και πιο τεράστιες κρίσεις και ελαττώνοντας τα μέσα για να προλαβαίνει τις κρίσεις» (όπως αναφέρεται στο Μηλιός, 1992).

Οι οικονομικές κρίσεις στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις τους στην κοινωνία

Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 επηρέασε το διεθνές εμπόριο, τα εισοδήματα, τα έσοδα από τους φόρους, τις τιμές και τα κέρδη. Η οικονομία πόλεων ανά τον κόσμο επλήγη, ιδίως εκείνων που εξαρτώνταν άμεσα από τη βιομηχανία. Ο κατασκευαστικός τομέας τελμάτωσε, οι αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες υποχώρησαν και η ανεργία έφθασε στα ύψη.

Η πτώχευση του 1893 είχε ως αποτέλεσμα η ελληνική κοινωνία να γίνει πιο συντηρητική και να εμφανισθούν πολλές κοινωνικές συγκρούσεις, όπως τα Ευαγγελικά (1901) (η μετάφραση των Ευαγγελίων στη δημοτική), τα Ορεσטיακά (η μετάφραση της τριλογίας του Αισχύλου στη δημοτική), η μετανάστευση στο εξωτερικό, η αστικοποίηση, το κίνημα στο Γουδί, η αλλαγή στο πολιτικό σύστημα και άλλα (National Geographic, 2010). Τα γεγονότα που οριοθέτησαν το τέλος της περιόδου αυτής ήταν η διαδήλωση των αγροτών στο Κιλελέρ και η εκλογή του **Ελ. Βενιζέλου** στην πρωθυπουργία.

Η κρίση του 1932 είχε επιπτώσεις και στην κοινωνία με πολλές κοινωνικές συγκρούσεις, απεργιακές κινητοποιήσεις, εξεγέρσεις αγροτών, φοιτητικές διαμαρτυρίες και με αποτέλεσμα την κατάρρευση του καθεστώτος της αβασίλευτης δημοκρατίας (Κονδύλης, 2010, National Geographic, 2010, Προβόπουλος 2009, Joll 2006, Abulafia 2004).²

Οι κοινωνικές επιπτώσεις της σημερινής κρίσης στην ελληνική κοινωνία

Ο υπ' αριθ. ένα υπεύθυνος για τις χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις δεν είναι ο κακός δάσκαλος, αλλά η φτώχεια

Ravitch Diane

Η οικονομική κρίση οδηγεί σε επισφαλή εργασία, ανεργία, και τελικά φτώχεια που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό όλο και περισσότερων ομάδων πράγμα που αποτελεί πηγή για διάφορες ψυχικές διαταραχές. Κατά το Α' Τρίμηνο του 2015 ο αριθμός των απασχολούμενων ανήλθε σε 3.504.446 άτομα και των ανέργων σε 1.272.541. Το ποσοστό ανεργίας ήταν 26,6%, έναντι 26,1% του προηγούμενου τριμήνου και 27,8% του αντίστοιχου τριμήνου 2014. Η απασχόληση μειώθηκε κατά 0,9% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο ενώ αυξήθηκε κατά 0,6% σε σχέση με το Α' Τρίμηνο του 2014. Ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε κατά 2,1% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και μειώθηκε κατά 5,2% σε σχέση με το Α' Τρίμηνο του 2014. (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2015).

Η ανεργία σχετίζεται επίσης με την αύξηση της ημερήσιας κατανάλωσης αλκοόλ, την αύξηση των αυτοκτονιών, στην ενδοοικογενειακή βία, αλλά και στη μείωση των θανάτων από τροχαία κατά 1,4%. Η φτώχεια σχετίζεται με την εμφάνιση ασθενειών καθώς οι πολίτες αναγκάζονται να διαβιώνουν σε υποβαθμισμένο περιβάλλον, να τρέφονται ανεπαρκώς και να εργάζονται

²Για τις οικονομικές κρίσεις και τις επιπτώσεις τους στην Ελλάδα βλ. και Αντωνιάδη, χχ.

σε επικίνδυνα και ανθυγιεινά περιβάλλοντα (Zamora-Kapoor & Collier, 2014, Λιαρόπουλος, 2010).

Έρευνα του Πανεπιστήμιου της Οξφόρδης (αναδημοσίευση στους *Financial Times*) συνδέει την ανεργία σε ποσοστό 25% τόσο με τη νοσηρότητα όσο και με τη θνησιμότητα των πληθυσμών που πλήττονται οικονομικά και αναδεικνύει ότι η οικονομική κρίση σε 26 χώρες της Ευρώπης από το 1970 έως και το 2007 συνδέεται με σημαντική αύξηση στις ψυχικές διαταραχές και στον αλκοολισμό (Ξανθάκη, χχ).

Πιο αναλυτικά, το ποσοστό των καταγεγραμμένων αυτοκτονιών από το 26,5% το 2012 εκτοξεύτηκε στο 58% σε σχέση με το 2007, όπου ήταν η τελευταία χρονιά πριν την κρίση. Το 2007 καταγράφηκαν 328 αυτοκτονίες (268 άνδρες και 60 γυναίκες), το 2008 373 αυτοκτονίες (268 άντρες και 65 γυναίκες), το 2009 καταγράφηκαν 391 αυτοκτονίες (333 άντρες και 58 γυναίκες), το 2010 καταγράφηκαν 377 αυτοκτονίες (336 άντρες και 41 γυναίκες) και το 2011 καταγράφηκαν 477 αυτοκτονίες (393 άντρες και 84 γυναίκες). Την περίοδο Ιανουαρίου - Αυγούστου 2013 το σύνολο των περιστατικών που αφορούσαν τις αυτοκτονίες ανερχόταν σε 231 άτομα (195 άντρες και 36 γυναίκες), σύμφωνα με το Κέντρο Πρόληψης Αυτοκτονίας (<http://www.suicide-help.gr/index.php?page=about>). Για την περίοδο μέχρι σήμερα οι πληροφορίες είναι συγκεχυμένες.

Σοβαρό παραμένει και το πρόβλημα της μείωσης του ενεργού εργατικού δυναμικού. Αυτό οφείλεται σε δύο βασικούς λόγους. Πρώτα στην υπογεννητικότητα. Οι γεννήσεις έχουν μειωθεί κατά 11% από το 2007 συγκριτικά με το 2014. Σύμφωνα με τον αρμόδιο υπουργό Υγείας «το πρόβλημα της υπογεννητικότητας στον ελληνικό πληθυσμό αυξάνεται συνεχώς τις τελευταίες δύο δεκαετίες και επιδεινώνεται σημαντικά την τελευταία περίοδο, λόγω της έντονης οικονομικής κρίσης που αντιμετωπίζει η χώρα» (αναδημοσίευση από την εφημερίδα *Δημοκρατία*). Μόνο για το 2014 καταγράφηκε μείωση του πληθυσμού κατά 5,5%, ενώ ο αντίστοιχος στην Ε.Ε. αυξήθηκε κατά 2,2%. Πιο συγκεκριμένα, 64.000 περίπου εγκατέλειψαν τη χώρα, υπήρξαν 114.088 θάνατοι και 93.429 γεννήσεις (έναντι 107.200 το 2011) (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/el). Για το 2015, τα στατιστικά δείχνουν ότι μέχρι τις 6.3.2015 είχαμε 25.959 θανάτους και 15.682 γεννήσεις.

Δεύτερος λόγος είναι η μετανάστευση των ελλήνων και ειδικά των νέων ανθρώπων στο εξωτερικό. Σύμφωνα με τα πρώτα στοιχεία (έστω και άτυπα) τη διετία 2009 - 2011, οι μετανάστες σε χώρες κυρίως της Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης και της Αμερικής ξεπερνούν τα 120.000 άτομα. Πρόκειται για άντρες (περίπου 60%-70%), ηλικίας 30 - 40 ετών (ή/και μεγαλύτερος), απόφοιτος (σε ποσοστό μεγαλύτερο του 60%) ελληνικών ή ξένων πανεπιστημίων, κάτοχοι μεταπτυχιακών ή διδακτορικών τίτλων, γόννοι μεσοαστικών ή μεγαλοαστικών οικογενειών (<http://www.iefimerida.gr/node/99958#ixzz2ijwJZPEi>).

Πολλοί Έλληνες που διαμένουν στο εξωτερικό τονίζουν ότι παρατηρούν «σημαντική αύξηση του αριθμού των ελλήνων φοιτητών που επιδιώκουν το εξωτερικό για μεταπτυχιακά και μια έντονη τάση φυγής καταξιωμένων Ελλήνων επιστημόνων» (σύμφωνα με τον Καθηγητή του Παν. της Βοστώνης **Γ. Πασχαλίδη**, «Κ» Καθημερινής, 20/10/2013). Και αυτό είναι λογικό εάν πιστέψουμε τα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. σύμφωνα με τα οποία η κάμψη της βιομηχανικής παραγωγής συνεχίζεται και ο Γενικός Δείκτης Βιομηχανικής Παραγωγής του μηνός Ιουνίου 2015, σε σύγκριση με τον αντίστοιχο Δείκτη του Ιουνίου 2014, παρουσίασε μείωση κατά 4,5%, έναντι μείωσης 5,2% που

σημειώθηκε κατά την αντίστοιχη σύγκριση του έτους 2014 προς το 2013 (http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0399&r_param=DKT21&y_param=2015_06&mytabs=0).

Οι πρώτες επιπτώσεις αναφέρονται στην ψυχική υγεία των εργαζομένων. Σε διεθνές συνέδριο με θέμα «*Κρίσεις και Καταστροφές. Ψυχοκοινωνικές Επιπτώσεις*» (2013), το οποίο διοργάνωσαν η Ελληνική Ψυχιατρική Εταιρεία και η Παγκόσμια Ομοσπονδία Ψυχικής Υγείας, με τη συνεργασία της Εταιρείας Προληπτικής Ψυχιατρικής, αναδείχθηκε ότι η απόλυση των εργαζομένων οδηγεί σε αύξηση των αυτοκτονιών και υποστήριξαν πως η απόλυση από την εργασία, πέρα από τις οικονομικές της επιπτώσεις, συνεπάγεται επίσης ένα ταπεινωτικό πλήγμα για τον εργαζόμενο, το οποίο προκύπτει από τη μείωση του οικογενειακού και κοινωνικού *status* (<http://iatropedia.com/articles/read/3744>).

Σε μελέτη του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής, υπό τον Ακαδημαϊκό Κώστα Στεφανή για το 2013 παρατηρήθηκε ότι η κατάθλιψη παρουσιάζει σημαντική αύξηση σε ποσοστό 57,6% για τις γυναίκες και 42,9% για τους άντρες. Οι γυναίκες στην ηλικιακή ομάδα 55 - 64 παρουσίασαν το μεγαλύτερο ποσοστό κατάθλιψης (23%) ενώ το αντίστοιχο ηλικιακό γκρουπ για τους άντρες ήταν 35 - 44 (16,4%). Επίσης, το 1/3 τους ανθρώπους που πάσχουν από κατάθλιψη έχει μειώσει τις δαπάνες για είδη πρώτης ανάγκης, το 7,4% έχει πουλήσει μέρος της κινητής και ακίνητης περιουσίας και το 22,6% ξόδεψαν μέρος ή το σύνολο των αποταμιεύσεων τους (Έθνος της Κυριακής).

Λόγω της οικονομικής κρίσης, έχουν διαμορφωθεί νέες ισορροπίες εντός της οικογένειας. Σε έρευνα της Εταιρείας *People for Business* με θέμα «*Κρίση και οικογενειακές ισορροπίες*» (πραγματοποιήθηκε από 15/10/2012 έως 15/12/2012, σε δείγμα 365 υψηλόβαθμων και μεσαίων στελεχών) προκύπτει ότι το 49,1% των ανδρών στελεχών, όσο ακόμη διατηρούσε την εργασία του, εξασφάλιζε αμοιβές που αποτελούσαν το 50-80% του οικογενειακού εισοδήματος, ενώ το 30,9% των στελεχών πριν βγει στην ανεργία είχε εισόδημα που ξεπερνούσε το 80% του οικογενειακού εισοδήματος. Το 20% των στελεχών ο μισθός του δεν ξεπερνούσε το 50% του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος. Την ίδια περίοδο τα εισοδήματα των συζύγων τους ήταν πολύ μικρότερα σε σχέση με το σύνολο του οικογενειακού εισοδήματος.

Σήμερα η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική. Η έρευνα αποδεικνύει ότι το 60% των γυναικών καλύπτει, πλέον, πάνω από το 50% του οικογενειακού εισοδήματος. Ειδικότερα, το 45,5% των γυναικών εξασφαλίζει πάνω από το 80% του οικογενειακού εισοδήματος, το 16,4% καλύπτει το 50 με 80% του συνολικού εισοδήματος στο σπίτι και το 38,2% κερδίζει αμοιβές που δεν ξεπερνούν το 50% του οικογενειακού εισοδήματος. Όσον αφορά τώρα στη μορφή απασχόλησης που διατηρούν οι γυναίκες σύζυγοι, το 69,1% έχει μόνιμη εργασία και το 30,9% προσωρινή. Το ποσοστό των γυναικών που έχει μισθωτή εργασία είναι 72,7%, ενώ οι γυναίκες που εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες αγγίζουν μόλις το 27,3% (Koutsogeorgorou et al, 2014).

Το 70% των συνταξιούχων λαμβάνουν συντάξεις κάτω των 750€, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ποσοστό ιδιωτικών δαπανών υγείας που φτάνει το 57,1%. Μισθοί, συντάξεις και άλλες κοινωνικές δαπάνες παραμένουν χαμηλά, ενώ τα εργασιακά δικαιώματα μειώνονται, λόγω των ελαστικών σχέσεων εργασίας και της αγοράς. Δίπλα στους άνεργους - φτωχούς πολλαπλασιάζονται οι εργαζόμενοι - φτωχοί με γρήγορους ρυθμούς. Ταυτόχρονα, οι εργαζόμενοι αποδέχονται μορφές

κατανομής της φτώχειας και της ανεργίας που μας γυρίζουν αρκετά χρόνια πίσω (Madianos et al, 2014).

Έρευνα του Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης (Β.Ε.Θ.) απέδειξε ότι το 40% των συνταξιούχων αναγκάζονται να εργασθούν για να επιβιώσουν, ενώ το 69% θεωρεί ότι η σύνταξη είναι χαμηλή. Επιπλέον, το 43% απαντά ότι χειροτέρευσε η ζωή του μετά τη σύνταξη (Τσιάντος, 2010).

Σε έρευνα του Ευρωβαρόμετρου (Μάιος 2010), για τον κοινωνικό αντίκτυπο της κρίσης στις χώρες - μέλη της Ε.Ε. οι Έλληνες εμφανίζονται να καταλαμβάνουν την πρώτη θέση μεταξύ των πολιτών της Ε.Ε. για το πόσο άσχημα θεωρούν ότι έχουν πληγεί από την κρίση. Το 69,3% των Ελλήνων θεωρούσαν ότι τους επόμενους δώδεκα μήνες θα υπάρξει επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών τους. Το 43,9% των Ελλήνων δήλωνε ότι έδινε συνεχώς αγώνα για να πληρώσει τους λογαριασμούς του νοικοκυριού του και το 93,7% των συμπολιτών μας πίστευε ότι η φτώχεια έχει παρουσιάσει αύξηση στην Ελλάδα τον τελευταίο χρόνο. Το 28,8% των Ελλήνων δήλωνε ότι στη διάρκεια των δώδεκα τελευταίων μηνών υπήρξε στιγμή κατά την οποία δεν είχε χρήματα να εξοφλήσει πάγιους λογαριασμούς, να αγοράσει τρόφιμα ή άλλα καταναλωτικά αγαθά. Το 30,2% των Ελλήνων εξέφραζε φόβους ότι τους επόμενους δώδεκα μήνες υπήρχε κίνδυνος να μην είναι σε θέση να πληρώσουν έγκαιρα το ενοίκιο του σπιτιού τους ή κάποιο δάνειο. Το 34,9% των Ελλήνων που απασχολούνταν δήλωναν ότι τους επόμενους δώδεκα μήνες δεν είναι καθόλου σίγουροι πως θα διατηρήσουν τη σημερινή θέση εργασίας τους και το 73% πίστευαν ότι είναι «απίθανο ή μάλλον απίθανο» να βρουν δουλειά σε περίπτωση που απολυθούν (<http://www.megaline.gr/2010-02-27-18-58-37/255-oi-epiptoseis-oikonomikhs-krisis-2010.html>, προσπελάστηκε την 28/5/2013).

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ.) προειδοποιούσε από τον Ιανουάριο 2009 για τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Τόνιζε ότι η πρώτη προτεραιότητα σε κάθε χώρα, που θα αντιμετωπίσει απότομη οικονομική πτώση, πρέπει να είναι η προστασία της ζωής και των περιουσιών των πολιτών που θα είναι σε μεγαλύτερο ρίσκο. Παρατηρούσε αύξηση της εγκληματικότητας, κυρίως στα αστικά κέντρα τα οποία υφίστανται τη μεγαλύτερη πίεση από την ανεργία και την ανασφάλεια της εργασίας (Palaskas et al, 2015). Ένα θέμα, που λαμβάνει εκρηκτικές διαστάσεις, είναι η αύξηση των αυτοκτονιών για οικονομικούς λόγους. Στην εφ. «Πρώτο θέμα» αναφέρεται ότι «ένας Έλληνας αυτοκτονεί κάθε μέρα λόγω χρεών» (Τσιάντος, 2010). Επίσης, ο Π.Ο.Υ. ανήγγειλε ότι η οικονομική κρίση απειλεί να υπονομεύσει τη δημόσια υγεία και η έλλειψη δράσης θα οδηγήσει σε μεγαλύτερα προβλήματα στην κοινωνία, στην οικονομία και στην υγεία (Κωνσταντάρας, 2013).

Η εγκληματικότητα έχει επηρεασθεί άμεσα από τα μνημόνια. Πολλοί είναι εκείνοι που καταφεύγουν σε εγκληματικές πράξεις ώστε να εξασφαλίσουν τα προς το ζην. Αποτέλεσμα αυτού είναι να καταρρεύσει το σύστημα αξιών, της ηθικής και το σύστημα κοινωνικού ελέγχου αδυνατεί να ελέγξει την όλη κατάσταση. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία τα ποσοστά εγκληματικότητας αυξήθηκαν από 15% - 20%. Αυτή η αύξηση οφείλεται κυρίως στην αύξηση της μικροεγκληματικότητας σε σχέση με τα κακουργήματα (<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=391423>).

Ακόμη και οι σχετικοί δείκτες αποδεικνύουν τη μείωση του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το Δείκτη Ευημερίας του βρετανικού *Legatum Institute* για το 2014, για την πιο ευημερούσα χώρα στον πλανήτη, η Ελλάδα κατατάχθηκε 59η στη σχετική λίστα (πρώτη η Νορβηγία). Τα συγκριτικά «ισχυρά» σημεία της Ελλάδας, σύμφωνα με το

Δείκτη Ευημερίας, είναι δύο. Η εκπαίδευση και η υγεία. «Μέτρια» με κίτρινη σήμανση στο δείκτη είναι η οικονομία, η επιχειρηματικότητα και οι ευκαιρίες, η διακυβέρνηση και η ασφάλεια. Στο «κόκκινο», βρίσκονται οι ατομικές ελευθερίες και το κοινωνικό κεφάλαιο.

Η επιστημονική έρευνα έχει καταδείξει ότι η οικονομική κρίση προκαλεί πλήγματα στην υγεία του πληθυσμού ανισομερώς κατανομημένα στην κοινωνική κλιμάκωση. Σε παγκόσμιο επίπεδο έχει οδηγήσει σε αύξηση της ανεργίας, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού με αποτέλεσμα την αύξηση του κινδύνου για πρόωρη θνησιμότητα και υψηλή νοσηρότητα. Η ανεργία, το χαμηλό εισόδημα και η ανέχεια, έχουν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των δαπανών για την υγεία, την αναβολή ή την καθυστέρηση της θεραπείας και την μη προσβασιμότητα στις υπηρεσίες υγείας, εγείροντας ηθικό και κοινωνικό ζήτημα. Η οικονομική κρίση τροφοδοτεί μια αλληλουχία γεγονότων που προκαλούν αλλαγές στις κοινωνικές ισορροπίες, ωθώντας πλατιές μάζες πολιτών στις άκρες του κοινωνικού πλαισίου, κυρίως από την απώλεια εργασίας. Η υψηλή αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας λαμβάνουν τα χαρακτηριστικά ανθρωπιστικής κρίσης με κοινωνικές επιπτώσεις, μέρος των οποίων εντοπίζεται στην ψυχική υγεία του γενικού πληθυσμού (Sotiropoulos, 2014).

Για το έτος 2014 η κατάσταση της χώρας συνέχισε να χειροτερεύει σε σχέση με το 2012. Πιο συγκεκριμένα η Ελλάδα βρίσκεται στη 59^η θέση ανάμεσα σε 142 χώρες από την 49^η που βρισκόταν. Η εκπαίδευση και η υγεία παραμένουν τα πλέον ισχυρά σημεία της Ελλάδας, ενώ η οικονομία (103^η θέση) και οι προσωπικές ελευθερίες (121^η θέση στον πίνακα) είναι τα πλέον αδύναμα σημεία της χώρας (<http://www.prosperity.com/CountryProfile.aspx?id=300>).

Τελευταία και πιο σημαντική επίπτωση είναι οι επιπτώσεις στη Γ' Ελληνική Δημοκρατία. Ο Καθηγητής **Καλύβας** γράφει : «*Εναδιαβάζοντάς το αυτές [το βιβλίο του **Juan Linz** «Κατάρρευση των δημοκρατικών καθεστώτων» (1978)] προς μέρες με εντυπωσίασαν οι ομοιότητες με τη σημερινή Ελλάδα : Αδυναμία και αναποτελεσματικότητα των κομμάτων – στυλοβατών της Γ' Δημοκρατίας, απονομιμοποίηση των δημοκρατικών θεσμών, άνοδος των άκρων, άνηση προς πολιτικής βίας : Όλα τα συστατικά είναι εδώ. Οδεύουμε, λοιπόν, ολοταχώς προς την κατάρρευση;» (Καλύβας, 2013).*

Και αυτό βέβαια γιατί απουσιάζει η παιδεία. Σε έρευνα του Ευρωβαρόμετρο (2013), μόνο το 5% των ερωτηθέντων ανέφερε «υψηλή» ή «πολύ υψηλή» συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες. Και τα νούμερα γίνονται χειρότερα όταν πρόκειται για διάβασμα. Εκεί το 50% δήλωσαν ότι δεν έχουν διαβάσει ούτε ένα βιβλίο τους τελευταίους 12 μήνες (Χρυσολωράς, 2013).

Πίνακας 1 : Οι επιπτώσεις των μνημονίων ανά κοινωνικό τομέα

A/A	ΤΟΜΕΑΣ	ΕΠΙΠΤΩΣΗ
1.	Δημοκρατία	<ul style="list-style-type: none"> Κατάρρευση ισχύοντος πολιτικού συστήματος;
2.	Εγκληματικότητα	<ul style="list-style-type: none"> Αύξηση της μικροεγκληματικότητας
3.	Υγεία	<ul style="list-style-type: none"> Μείωση του κράτους πρόνοιας Προβλήματα ψυχικής υγείας Αύξηση αυτοκτονιών Θνησιμότητα του πληθυσμού Νοσηρότητα του πληθυσμού

		<ul style="list-style-type: none"> • Πληθυσμός με προβλήματα ψυχικής υγείας
4.	Εργατικό δυναμικό	<ul style="list-style-type: none"> • Αύξηση της ανεργίας • Μείωση των μισθών
5.	Δημογραφικό	<ul style="list-style-type: none"> • Υπογεννητικότητα • Μετανάστευση
6.	Κοινωνία	<ul style="list-style-type: none"> • Αλλαγές στις οικογενειακές ισορροπίες • Μείωση των συντάξεων

Πηγή: Προσωπική Επεξεργασία Δεδομένων

Επίλογος

Από όλες τις προηγούμενες αναφορές διαπιστώνουμε ότι η οικονομική κρίση δημιουργεί σοβαρά προβλήματα σε όλους τους τομείς δράσης του κοινωνικού κράτους. Αυτό οφείλεται σε πολλούς και διαφορετικούς λόγους, όπως για παράδειγμα στους περιορισμούς στη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών, στη μείωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και στη μείωση του εισοδήματος. Είναι αναγκαία η ενδυνάμωση του κράτους πρόνοιας και της κοινωνικής συνοχής.

Οι Έλληνες είναι απογοητευμένοι από τη μέχρι τώρα κατάσταση και δε διακρίνουν άμεση βελτίωση των οικονομικών τους δεδομένων και των εργασιακών τους σχέσεων στο άμεσο μέλλον. Πιστεύουν ότι το κράτος πρόνοιας συνεχώς μειώνεται και δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τα συνεχώς αυξανόμενα προβλήματα που δημιουργεί η οικονομική κρίση. Και αποτέλεσμα όλων αυτών είναι να εμφανίζονται τα ίδια φαινόμενα κοινωνικής παθολογίας όπως είχαν εμφανισθεί και στο παρελθόν, δηλαδή η κοινωνία συντηρητικοποιείται, η μετανάστευση αυξάνεται (σύμφωνα με δημοσίευμα της Καθημερινής 2/9/2010, εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες αλλά και εταιρείες έχουν κάνει αίτηση για να φύγουν στο εξωτερικό – χειρότερο κύμα και από τη δεκαετία 1950) (γεγονός που ανέδειξε σε συνέντευξή του ο Καθηγητής **Mark Mazower**).

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αντωνιάδης, Αλ. (χχ), «Οι πτωχεύσεις του Ελληνικού κράτους από το 1821 έως σήμερα», *Ίσκρα*, στην ιστοσελίδα http://www.iskra.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=720:-1821-&catid=56:an-aristera&Itemid=285
- Έθνος της Κυριακής, 2013, «Η κρίση εκτοξεύει την ψυχιατρική νοσηρότητα,» 24/11/2013 (28-29).
- Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2015, *Δελτίο τύπου - Έρευνα Εργατικού Δυναμικού - Α' τρίμηνο 2015*, Πειραιάς : ΕΛΣΤΑΤ.
- Καλύβας, Στ., 2013, «Ο Juan Linz και η κατάρρευση των δημοκρατικών καθεστώτων,» *Καθημερινή*, 13-10-2013.
- Κονδύλης, Θ., 2010, 1929 - 1932: Η παγκόσμια οικονομική κρίση και η ελληνική πτώχευση, EuroCapital <http://www.eurocapital.gr/index.php/permalink/13126.html> (προσπελάσθηκε την 28/5/2011)
- Κουφάρης, Γ., 2010, «Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές,» *Χρήμα*, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 2010.
- Κωνσταντάρης, Ν., 2013, «Συναγερμός για την υγεία της Ευρώπης,» *Καθημερινή*, 3/11/2013 (20).
- Λιαρόπουλος, 2010, *Οργάνωση υπηρεσιών και συστημάτων υγείας*, Αθήνα: Βήτα Ιατρικές Εκδόσεις.

- Μηλιός, Γ., 1992, «Η ιστορική μαρξιστική συζήτηση για τις οικονομικές κρίσεις (1900-1935),» *Θέσεις*, τ. 41, Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1992
- Εανθάκη, Αρτ., (αχρ.), *Ψυχολογικές επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης*, στην ιστοσελίδα <http://www.dietup.gr/antras/psychikh-ygeia/3183-psychologikes-epiptwseis-ths-oikonomikhs-yfeshs.html> (προσπελάσθηκε την 28η/5/2013).
- Προβόπουλος, Γ., 2009, *Οι δύο παγκόσμιες κρίσεις (του 1929 και η σημερινή) και η ελληνική οικονομία : Μερικές κρίσιμες - και χρήσιμες - συγκρίσεις*, Ημερίδα του Ιδρύματος της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα, στην ιστοσελίδα <http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/Speeches/DispItem.aspx?ItemID=103&ListID=b2e9402e-db05-4166-9f09-elb26alc6f1b> (προσπελάσθηκε την 8η/6/2013).
- Τσιάντος, Β., 2010, *Οι κοινωνικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης*, στην ιστοσελίδα, <http://www.k-tipos.gr/ktipos/detail.php?ID=810> (προσπελάσθηκε την 28η/5/2011).
- Χρυσολωράς, Ν., 2013, «Ο Έλληνας των «@diversity,» *Καθημερινή*, 5/11/2013.

Ξενόγλωσση

- Abulafia, D., 2004, *Η Μεσόγειος στην ιστορία*, Αθήνα: Πατάκης.
- European Commission, 2009, "Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses," *European Economy*, Brussels, 1-87.
- Eurostat, 2013, *Eurostat regional yearbook 2013*, Brussels: Eurostat.
- Joll, J., 2006, *Ευρώπη 1870-1970*, Αθήνα: Βάνιας.
- Koutsogeorgopoulou, V., Matsaganis, M., Leventi, C., Schneider, J.D., 2014, "Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece," *OECD Economics Department Working Papers*, 1106, OECD Publishing, Paris.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/5jzjb6vkw338x-en>
- Krugman, P., 2009, *Η κρίση του 2008 - Και η επιστροφή των οικονομικών της ύφεσης*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Madianos, M.G., Alexiou, T., Patelakis, A. and Economou, M., 2014, Suicide, unemployment and other socioeconomic factors: evidence from the economic crisis in Greece. *Eur. J. Psychiat.* [revista en la Internet], 28(1), 39-49. Disponible en: <http://dx.doi.org/10.4321/S0213-61632014000100004>.
- Mazower, M., 2011, «Η κρίση στην Ελλάδα άρχισε από το 1990», συνέντευξη στη Μ. Πουρναρά, *Καθημερινή*, 17/7/2011, σ. 10.
- National Geographic, 2010, *Οι μεγάλες ανασυγκροτήσεις, 1900-1930-1950: Η ανάκαμψη της Ελλάδας μετά τις οικονομικές θύελλες του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα.
- Palaskas, Th., Psycharis, Y., Rovolis, A. and Stoforos, Ch., 2015, "The asymmetrical impact of the economic crisis on unemployment and welfare in Greek urban economies," *Journal of Economic Geography*, 15(5), 973-1007. doi: 10.1093/jeg/lbv027
- Ravitch, D., 2010, *The death and life of the great American school system*, NY: Basic Books.
- Sotiropoulos, D., 2014, "The Social Effects of the Economic Crisis in the Western Balkans: A Case Study of Unreconstructed Welfare Regimes," *Southeastern Europe*, 38(2-3), 250-266
- World Health Organization, 1946, *International Health Conference*, WHO : New York.
- Zamora-Kapoor, A. and Collier, X., 2014, "The Effects of the Crisis: Why Southern Europe?" *The American Behavioral Scientist*, 58(12), 1511-1516. <http://doi.org/10.1177/0002764214530649>

Ηλεκτρονική

- <http://gr.euronews.com/2013/02/21/greece-crisis-research-ereuna-krisi-oikogeniakes-isorropies/>, προσπελάσθηκε την 22/10/2013.
- <http://www.megaline.gr/2010-02-27-18-58-37/255-oi-epiptoseis-oikonomikhs-krisis-2010.html>, προσπελάσθηκε την 22/10/2013.
- <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=363555>, προσπελάσθηκε την 22/10/2013.
- <http://www.prosperity.com/country.aspx?id=GR>, προσπελάσθηκε την 22/10/2013.
- <http://www.insurancedaily.gr/blog/?p=19475>, προσπελάσθηκε την 22/10/2013.
- <http://iatropedia.com/articles/read/3744>, προσπελάσθηκε την 22/10/2013.
- <http://gr.euronews.com/2013/02/21/greece-crisis-research-ereuna-krisi-oikogeniakes-isorropies/>, προσπελάσθηκε την 22/10/2013.
- <http://www.merriam-webster.com/dictionary/memorandum>, προσπελάσθηκε την 24/10/2013.
- <http://www.merriam-webster.com/dictionary/society>, προσπελάσθηκε την 24/10/2013.
- <http://www.suicide-help.gr/index.php?page=about>, προσπελάσθηκε την 24/10/2013.
- <http://www.prosperity.com/CountryProfile.aspx?id=300>, προσπελάσθηκε την 24/10/2013.
- <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=391423>, προσπελάσθηκε την 24/10/2013.
- <http://www.dimokratianews.gr/content/18857/%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CF%89%CF%83%CE%B7-10-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD-%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CF%89-%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%85>, προσπελάσθηκε την 25/10/2013.
- <http://www.iefimerida.gr/node/99958#ixzz2ijwJZPEi>, προσπελάσθηκε την 25/10/2013.
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/el, προσπελάσθηκε στις 25/11/2013.
- http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0399&r_param=DKT21&y_param=2015_06&mytabs=0 προσπελάσθηκε την 25/08/2015.